

Úvod do problematiky "*wrongful birth*" a "*wrongful life*" žalob

Autor: Doc. JUDr. Tomáš Doležal, Ph.D., LL.M.

Pracoviště: Kabinet zdravotnického práva a bioetiky, Ústav státu a práva AV ČR, v.v.i.

Abstract: Wrongful Birth and Wrongful life actions are relatively controversial species of cases arising within the law of negligence, involving clinical mishaps in the realm of family planning. Both of these class of actions are known as the 'reproductive torts'. Discussion about these two specific actions raises serious legal, moral and philosophical questions. This article tries to summarize the basic problems connected with these class of actions.

Key words: wrongful life, wrongful birth, wrongful conception, family planning, compensable damage

„Narození dítěte považuje společnost za přínos nikoli škodu. Přivádění dětí na svět je nezadatelným úkolem rodičů, základním posláním ženy.“¹

„The admissibility of any head of damage is a question of law. If the law regards an event as beneficial, plaintiffs cannot make it a matter for compensation merely by saying that it is an event they did not want to happen. In this branch of the law at least, plaintiffs are not normally allowed, by a process of subjective devaluation, to make a detriment out of a benefit.“²

„Zdravé dítě je tak roztomilá bytost, že velmi dobře rozumím těm, kteří se ptají: jak by mohlo být narození dítěte důvodem pro podání žaloby na náhradu škody? Ale každé dítě má břicho, které musí být naplněno, a tělo, které musí být šaceno. Právo vztahující se ke škodám pak operuje s odškodněním ve sféře peněžního plnění; a to je přesně to, co je nutné k zajištění potřeb dítěte.“³

I. Úvod

Jak je vidět ze shora uvedených citátů, problematika "wrongful birth" a "wrongful life" žalob je tématikou, která vzbuzuje rozporuplné reakce. V případě obou typů žalob jsou totiž dotčeny základní hodnoty člověka a společnosti. Současně se často jedná o situace, kdy zájmy jednotlivce a společnosti jsou v příkrém rozporu. Tak ve slavném rozhodnutí Sněmovny Lordů ve věci Macfarlane and Another v. Tayside Health Board, které se zabývalo podstatou nároků wrongful birth žalob, mohl Lord Steyn konstatovat: „The starting point is the right of parents to make decisions on family planning and, if those plans fail, their right to care for an initially unwanted child. The law does and must respect these decisions of parents which are so closely tied to their basic freedoms and rights of personal autonomy.“ a současně následně podstatnou část „wrongful birth“ nároků odmítnout s odkazem na princip distributivní spravedlnosti: „It is possible to view the case simply from the perspective of corrective justice. It requires somebody who has harmed another without justification to indemnify the other. On this approach the parents' claim for the cost of bringing up Catherine must succeed. But one may also approach the case from the vantage point of distributive justice. It requires a focus on the just distribution of burdens and losses among members of a society. If the matter is approached in this way, it may become relevant to ask commuters on the Underground the following question: Should the parents of an unwanted but healthy child be able to sue the doctor or hospital for compensation equivalent to the cost of bringing up the child for the years of his or her minority, i.e. until about 18 years? My Lords, I am firmly of the view that an overwhelming number of ordinary men and women would answer the question with an emphatic "No." And the reason for such a response would be an inarticulate premise as to what is morally acceptable and what is not.“ Akceptovatelnost „wrongful life“ žalob je pak ještě problematičtější, neboť řešení těchto žalobních nároků v sobě skrývá neřešitelné problémy – paradox neexistence a hodnocení života, který je hoden žití.

¹ ŠTĚPÁN, J. *Právo a moderní lékařství*. Praha : Panorama, 1989. str. 153.

² Lord Millet, *Macfarlane and Another v. Tayside Health Board (Scotland)* [1999] UKHL 50; [2000] 2 AC 59; [1999] 4 All ER 961 (25th November, 1999)

³ *Thake v. Maurice*, 1986, QB 644, 666F (Peter Pain J.).

II. Vymezení podstaty "*wrongful birth*" a "*wrongful life*" žalob

Skutkový základ obou typů žalob je v obecné rovině stejný - jedná se o případy, kdy se rodičům narodí dítě, které neplánovali, resp. nechtěli, a které se jim narodilo v důsledku pochybení lékaře při provedení lékařského zákroku, v důsledku vady použitého výrobku nebo v důsledku nesprávné (či nedostatečné) informace poskytnuté lékařem budoucím rodičům.

V zahraničí se rozlišují dva různé typy žalob, které je možno podat v důsledku pochybení lékaře při provedení lékařského zákroku (včetně podání nesprávné informace) nebo v důsledku vady použitého výrobku a s tím souvisejícího narození dítěte. Jednak zde existuje žaloba za nechtěný život – *action for wrongful life* a dále žaloba za nechtěné narození – *action for wrongful birth*. Oba typy žalob se pak dále dělí do dalších specifických subtypů, které budou zmíněny níže v textu.

Ačkoliv jsou tyto žaloby založeny na stejných skutkových okolnostech, jedná se v případě žaloby za nechtěný život a žalob za nechtěné narození dítěte o návrhy zcela odlišného druhu, neboť aktivně legitimován je v každém z případů odlišný subjekt. Zatímco žalobu za nechtěný život podává samo nechtěné dítě (nebo jeho zástupci) a požaduje náhradu škody, která mu vznikla v důsledku jeho narození (jeho existence), podává žalobu za nechtěné početí nebo narození matka dítěte, resp. jeho rodiče, kteří požadují náhradu tělesných, duševních a finančních újem, které jim vznikly v důsledku narození neplánovaného dítěte.

III. *Wrongful birth* žaloby

A. Podstata *wrongful birth* žalob

Wrongful birth žaloby jsou zvláštním typem sporů, které vznikají na základě žalob rodičů, kteří tvrdí, že pochybení lékaře bylo příčinou těhotenství a následného narození dítěte a tedy příčinou vzniku újmy, spočívající v újmě na zdraví matky, ztrátě na výdělku matky a následně rovněž vzniku povinnosti starat se o nechtěné dítě a nést výdaje spojené s péčí o dítě. Přitom pochybení lékaře může být následkem chybného provedení zákroku, nebo může být následkem nedostatečného poučení, nebo obojího.

Většina případů tohoto typu je pak spojena s chybně provedenou sterilizací a následným narozením dítěte nebo s případy chybně provedeného přerušení těhotenství, kdy těhotenství i po zákroku dále pokračuje. Jedná se tedy o případy, kdy základní příčinou narození dítěte bylo pochybení lékaře při provádění zákroku.

Vedle těchto nejčastějších příčin lze důvod k podání žaloby tohoto druhu spatřovat i v situaci, kdy lékař pochybí při stanovení diagnózy těhotenství, a tím není ženě dána možnost těhotenství přerušit. V těchto případech ovšem nemůže být žalováno, že pochybení lékaře ve stanovení diagnózy způsobilo početí dítěte, protože žena, která vyhledala lékařovu pomoc, byla již v tomto okamžiku těhotná. Proto je její žaloba postavena na tvrzení, že právě pochybení při stanovení diagnózy těhotenství ji připravilo o možnost těhotenství přerušit. Její nárok se přitom opírá o tvrzení, že pokud by těhotenství bylo diagnostikováno dostatečně brzy, pak by je přerušila.

Řada případů *wrongful birth* žalob je zejména v poslední době spojena s aplikací moderních technologií v medicíně a jedná se většinou o případy, kdy se narodí postižené dítě a již v průběhu těhotenství mohl lékař toto postižení předvídat (případy chybné prenatální diagnostiky). V těchto případech je argumentováno tím, že lékař měl již v raném stadiu těhotenství postižení diagnostikovat a matku na tuto skutečnost upozornit. Tím, že tak neučinil, připravil matku o možnost těhotenství přerušit.⁴

B. Přístup soudů k *wrongful birth* žalobám – obecně

V zásadě lze konstatovat, že k *wrongful birth* žalobám existuje v zahraničí řada přístupů, přičemž je třeba uvést, že neexistuje žádná ustálená koncepce, jak nároky tohoto druhu uspokojovat, a řešení se liší nejen stát od státu, ale v řadě případů i v rámci vnitrostátní judikatury. V zásadě se můžeme setkat se třemi základními přístupy:

- a) *wrongful birth* žaloby jsou soudy zamítány a nároky z těchto žalob nejsou uznány jako druh škody vzniklé v důsledku porušení povinnosti (např. Francie, Švýcarsko nebo stát Nevada v USA – viz *Szkeres v. Robinson*);
- b) *wrongful birth* žaloby jsou soudy projednávány a nároky z těchto žalob jsou klasifikovány jako škoda vzniklá v důsledku porušení povinnosti, a to v plném rozsahu (např. starší britská judikatura – *Emeh v. Kensington and Chelsea and Westminster Area Health Authority* nebo současná německá judikatura – 13 U 134/04 OLG Karlsruhe ze dne 1. 2. 2006);
- c) *wrongful birth* žaloby soudy projednávají, ale pouze některé nároky jsou klasifikovány jako škoda vzniklá v důsledku porušení povinnosti (např. rakouské soudy přiznávají nároky vzniklé v důsledku povinnosti starat se o nechtěné dítě a nést výdaje spojené s péčí o dítě, odmítají však klasifikovat těhotenství jako újmu na zdraví a přiznat s tím související nároky, soudy britské zaujímají v některých případech přístup zcela opačný – viz *Udale v. Bloomsbury Area Health Authority* a navazující judikatura).

C. Komparativní pohled na situaci v zahraničí

V tomto oddíle jsou ve stručnosti zmíněny přístupy soudů k žalobám *wrongful birth* v některých vybraných státech:

1. USA

V USA je situace nejednotná a řešení se liší stát od státu. Do konce 60. let byly žaloby tohoto typu zamítány především s odkazem na „společenský zájem“. V roce 1967 však znamenala rozhodnutí ve věci *Gleitman v. Cosgrove* a *Custodio v. Bauer* obrat v posuzování těchto žalob a v obou případech byla náhrada škody spočívající ve výdajích spojených s péčí o dítě rodičům přiznána. V

⁴ V současnosti se o těchto případech a o většině případů *wrongful life* hovoří jako o „*genetic torts*“. Někteří autoři dokonce navrhují, aby v těchto případech byla opuštěna stávající terminologie a byla nahrazena termínem „*genetic malpractice*“.

současné době se však soudy k náhradě škody spočívající ve výdajích spojených s péčí o dítě staví spíše negativně nebo judikatura nepřiznává tento nárok bezvýhradně – podle panující nauky je nutné proti náhradě škody spočívající ve výdajích spojených s péčí o dítě rodičům stavět imateriální „výhody“ rodičů spojené s narozením dítěte, tzv. *benefit rule*, a výslednou náhradu o tyto „výhody“ pokrýt. Ostatní nároky, tj. bolestné, účelné náklady spojené s léčením a ztráta na výdělku, jsou přiznávány soudy téměř na celém území USA.

2. Velká Británie

Případy tohoto druhu byly anglickými soudy řešeny od 80. let 20. stol. Mezi první rozhodnutí tohoto druhu patří *Udale v. Bloomsbury Area Health Authority*, kde bylo žalující matce přiznáno bolestné, účelné náklady spojené s léčením a ztráta na výdělku a částka, která měla pokrýt zvýšené náklady rodiny na bydlení. Náhrada škody spočívající ve výdajích spojených s péčí o dítě však přiznána nebyla s odkazem na „společenský zájem“. Toto rozhodnutí bylo překonáno v případě *Thake v. Maurice*, kdy soudce přiznal rodičům i náhradu škody spočívající ve výdajích spojených s péčí o dítě s tím, že odmítl poukaz na „společenský zájem“ a konstatoval, že ve společnosti, která připouští přerušování těhotenství a sterilizaci, nemusí být narození dítěte vždy „požehnáním“ a tedy v souladu se zájmem společnosti. Toto rozhodnutí bylo následováno v řadě případů až do roku 1999, kdy Sněmovna Lordů tento trend přerušila. Rozhodnutí ve věci *McFarlane v. Tayside Health Board* se tak stalo zlomové, neboť Sněmovna Lordů odmítla náhradu škody spočívající ve výdajích spojených s péčí o dítě.

3. Austrálie

Zásadní rozhodnutí v posuzování *wrongful birth* nároků v Austrálii přineslo rozhodnutí *Melchior v. Cattnach and State of Queensland*. V tomto případě přiznal australský High Court náhradu škody spočívající ve výdajích spojených s péčí o dítě, a to až do 18. roku dítěte. Odmítl tak následovat anglický příklad rozhodnutí ve věci *McFarlane v. Tayside Health Board* a přiklonil se ke starší judikatuře australských nižších soudů. Tento trend v rozhodování australských soudů je zastáván i v současnosti.

4. Německo

První rozhodnutí v případě *wrongful birth* nároků v Německu padlo již v 60. letech 20. stol. Rozhodnutí BGH (Bundesgerichtshof) jsou v této věci však až z 80. let. Již v těchto rozhodnutích však vyslovil BGH názor, že je možné rozlišovat mezi narozením dítěte, které nepředstavuje vznik škody, a mezi neplánovaným narozením dítěte, v jehož důsledku může nárok na náhradu škody vzniknout. Judikatura BGH je pak v tomto směru téměř konstantní a rodičům je přiznáváno jak bolestné, účelné náklady spojené s léčením a ztráta na výdělku, tak náhrada škody spočívající ve výdajích spojených s péčí o dítě. Určitým zásahem do judikatury BGH bylo rozhodnutí německého Ústavního soudu (BVerfG) z 28. 5. 1993, který v rámci odůvodnění svého rozhodnutí rovněž konstatoval, že z hlediska ústavního práva je zcela vyloučeno kvalifikovat existenci dítěte jako důvod vzniku škody. BGH však tento názor nepřijal a i nadále se drží ustálené judikatury. Tuto judikaturu následují i soudy nižších instancí.

D. Situace v Čechách⁵

V České republice je problematika *wrongful birth* žalob dosud spíše výjimkou, přesto několika případy se soudy byly nuceny již zabývat. Jeden z prvních případů řešil brněnský krajský soud, k němuž podala žalobu žena, jíž byla nesprávně provedena interrupce a následně se jí narodilo zdravé dítě. Žaloba se však vztahovala pouze na ztrátu na výdělků v době těhotenství. Další případ řešil Krajský soud v Liberci, u nějž podala žalobu žena, které i přes provedenou sterilizaci otěhotněla s tím, že na možnost otěhotnění ji lékaři neupozornili. Soud nakonec shledal odpovědnost lékařů a přiznal odškodnění, které měl povinnost vyplatit Liberecký kraj jako zřizovatel, nicméně v odůvodnění rozsudku označil narozené dítě za šťastnou událost, nikoli škodu. Další případ řešený soudy v ČR byl případ nezdařeného umělého ukončení těhotenství, kdy i přes provedení interrupce jedno z dvojčat přežilo. Soud v tomto případě přiznal matce jako žalobkyni částku 85.000 jakožto náhradu za nemajetkovou újmu za zásah do jejích osobnostních práv.

E. Problematické aspekty *wrongful birth* žalob

Ačkoliv jsou v převážné většině zemí *wrongful birth* žaloby akceptovány, přesto jejich projednávání vzbuzuje značný ohlas – a to nejen u odborné veřejnosti. V centru problémů spojených s *wrongful birth* žalobami stojí otázka, jak vlastně posuzovat narození dítěte v důsledku porušení povinnosti lékaře. Jedná se o klasický případ porušení právní povinnosti ze strany lékaře a s tím související povinnost k náhradě škody? Nebo by řešení tohoto problému pouze v intencích deliktního práva bylo příliš zjednodušující a neodráželo plně podstatu problému?⁶ Lze totiž vznik lidského života považovat za důvod k náhradě škody?⁷ I pokud nepřistoupíme na argumentaci, že sama existence je škodou a škodou jsou pouze náklady vzniklé v důsledku narození dítěte, přetrvává řada dalších otázek – zejména je společensky přijatelné odškodňovat náklady vzniklé v důsledku narození dítěte? Současně je nutno podotknout, že ačkoliv u některých typ *wrongful birth* žalob jsou naplněny základní podmínky pro vznik právní odpovědnosti na straně lékaře (protiprávní jednání, zavinění, příčinná souvislost a újma), u řady případů - spočívajících zejména v chybném informování – vyvstávají určité pochybnosti v rámci prokazování příčinné souvislosti mezi porušením právní povinnosti lékařem a narozením postiženého dítěte.

⁵ Blíže k tomu viz. Peterková, H. Nechtěné zdravé dítě – neoprávněný zásah do osobnostních práv?, *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*, Vol 2, No 3 (2012), ISSN 1804-8137, <http://www.ilaw.cas.cz/medlawjournal>

⁶ K tomu blíže viz. Doležal, A., *Wrongful life, wrongful birth žaloby – etické a právní úvahy*, *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Roč. 3, č. 3 (2013), dostupné na <http://www.ilaw.cas.cz/medlawjournal/index.php/medlawjournal>

⁷ "In most such cases, it was not the child as revealed which was unwanted. Nor is the child's existence the damage in the action. The birth of the child is simply the occasion by which the negligence of the respondents manifests itself in the economic injury to the parents. It is the economic damage which is the principal unwanted element, rather than the birth or existence of the child as such." , Kirby A-CJ in *C.E.S. v. Superclinics (Australia) Pty. Ltd.* (1995) 38 N.S.W.L.R. 47, 75

IV. *Wrongful life* žaloby

A. Podstata *wrongful life* žalob

V případech *wrongful life* žalob podává žalobu samo nechtěné dítě (resp. jeho zástupci) s tím, že je téměř pravidlem, že tyto žaloby podávají pouze děti narozené s postižením. Předmětem posuzování pak tedy nejsou nároky rodičů dítěte, ale možná škoda, která vznikla přímo dítěti v důsledku jeho existence, tj. nároky postiženého dítěte na náhradu škody v důsledku jeho narození s postižením vůči třetí osobě, která jeho narození způsobila, resp. mu nezabránila. Z tohoto pohledu jsou pak nejčastěji podávány žaloby na lékaře, v důsledku jejichž pochybení se dítě narodilo, ale nejsou vyloučeny ani žaloby přímo vůči rodičům. V teorii jsou uváděny tři typy *wrongful life* žalob - "*stigmatized life*", "*unwanted life*" a "*diminished life*"⁸ s tím, že nejběžnější žalobou jsou *diminished life* žaloby. Tuto žalobu podává těžce postižené dítě a dožaduje se prostřednictvím svého zástupce peněžité náhrady imateriální újmy, která mu vznikla tím, že se narodilo s postižením, neboť: 1) jeho rodiče nebyli informováni o závažném poškození plodu a proto těhotenství uměle nepřerušili, následkem čehož došlo k jeho narození; 2) jeho rodiče věděli o jisté predispozici k tomu, aby se jim narodilo postižené dítě, proto žádali o provedení zákroku zabraňujícího početí, a i přes tento zákrok žena následně otěhotněla.

B. Přístup soudů k *wrongful life* žalobám

Z komparativního pohledu lze říci, že *wrongful life* nároky jsou odmítány ve většině států, výjimkou je v současné době Nizozemí a Izrael. V některých státech jsou žaloby *wrongful life* zakázány přímo zákonem (např. Congenital Disabilities (Civil Liability) Act v Anglii a Walesu nebo „Loi Anti Perruche“ ve Francii), v ostatních zemích odmítají tento typ žalob soudy s tím, že argumentují, že nikdo nemůže tvrdit, že je lépe nenarodit se vůbec, než se narodit těžce postižený.

Mezi známé případy *wrongful life* žalob tak patří případ *Stewart v Botha*⁹, kdy jihoafrický nejvyšší soud žalobu Briana Stewarta zamítl, případ holandské dívky Kelly Molenaar, kdy holandský nejvyšší soud (*Hoge Raad*) v roce 2005 žalobu tohoto typu připustil a postižené dívce přiznal náhradu újmy¹⁰ a konečně případ Perruche, kdy francouzský nejvyšší soud (*Cour de cassation*) umožnil projednání tohoto typu žaloby a postiženému chlapci přiznal náhradu¹¹.

⁸ „Three basic classes of *wrongful life* actions have emerged. First, the "*stigmatized life*" suit, "*alleg[es] a stigmatized life status-illegitimacy-as the result of the father's failure to marry the mother before or after the child was born.*" A second category, the "*unwanted life*" suit, occurs when "*a healthy but unwanted child is born, due to a failure of contraception or sterilization.*" A third category, the "*diminished life*" suit, is one in which "*the child is born with a genetic defect which could have been diagnosed by the physician, but was not, leading the parents to an uninformed decision to carry the pregnancy full term.*" The "*diminished life*" suit, which raises some intriguing questions regarding medical technology, is the primary category for *wrongful life* actions.“, Fain, F.C., *Wrongful Life: Legal and Medical Aspects*, 75 Ky. L.J. 585 1986-1987

⁹ *Stewart v Botha* 2007 6 SA 247 (C); 2007 9 BCLR 1012; 2007 3 All SA 440

¹⁰ „The court granted her the cost of living (i.e. her upbringing), as well as the extra costs related to her handicaps and non-pecuniary losses for her suffering.“, Giesen, I., *The Use and Influence of Comparative Law in Wrongful Life Cases*, 8 Utrecht L. Rev. 35 2012, p.39

¹¹ Toto rozhodnutí ovšem vyvolalo okamžitou reakci zákonodárce v podobě „Loi Anti Perruche“ z roku 2002, kterým bylo uplatnění nároků tohoto typu zakázáno.

C. Problematické aspekty *wrongful life* žalob

Problematika *wrongful life* žalob vzbuzuje řadu otázek. Tyto otázky se objevují jak v rovině právní, tak morální¹². V zásadě se tyto žaloby vyznačují několika zvláštnostmi, které brání širší akceptaci *wrongful life* nároků. Předně se jedná o to, že pochybení lékaře není v příčinné souvislosti s postižením dítěte¹³. V důsledku pochybení sice došlo k narození dítěte, nikoliv však k jeho postižení. Dále je velmi problematické odůvodnění nároku, neboť je argumentováno zejména tím, že život s postižením je horší než neexistence¹⁴. A právě srovnání života s postižením a neexistencí je nemožné a nevyjádřitelné, a proto není možné ani hovořit o škodě, která by dítěti vznikla.

Současně existuje již řada studií, která poukazuje na nevhodné společenské dopady těchto žalob zejména při začleňování lidí s postižením do společnosti¹⁵.

V. Závěr

Domnívám se, že i z tohoto stručného úvodu do problematiky *wrongful birth* a *wrongful life* nároků je zřejmé, že se jedná o téma velmi rozsáhlé a složité. Současně se jedná o téma, které se netýká pouze odborné právnické veřejnosti, ale týká se společnosti jako celku. Proto při úvahách o akceptaci žalob tohoto typu musíme brát v úvahu nejen právo, ale rovněž morálku a politiku. K tomu, abychom rozvažovali uvážlivě, by nám pak měly pomoci i názory obsažené v dalších článcích obsažených na následujících stránkách tohoto časopisu.

¹² „The key questions when dealing with the issues at hand are legal or moral in nature. 'Legal' in the sense that (both *wrongful birth* and) *wrongful life* claims seem to cut right through the legal categories within our system that we usually work from. They are about contract law and/or tort law (Can both apply?), about wrongfulness and fault (Is there a duty? Is it breached?), about damages (What is the damage here? How does one assess it? Can one do that at all?), about factual causation (Who caused the damage if there is a natural handicap for the foetus such as a chromosome failure?) and about public policy.“, Giesen, I., *The Use and Influence of Comparative Law in Wrongful Life Cases*, 8 *Utrecht L. Rev.* 35 2012, p. 43

¹³ Více viz Doležal, T. ...

¹⁴ „At the core of cases of the kind that is now before us is a different and deeply existential question: was it preferable - from the perspective of the child - not to have been born at all? If the claim of the child is to succeed it will require a court to evaluate the existence of the child against his or her non-existence and find that the latter was preferable.“, Snyder, J. in *Stewart v Botha* 2007 6 SA 247 (C); 2007 9 BCLR 1012; 2007 3 All SA 440

¹⁵ Viz Hensel, W. F. *The Disabling Impact of Wrongful Birth and Wrongful Life Actions*. *Harvard Civil rights – Civil liberties Law review*, Vol. 40, 2005, No. 1, s. 141 a násl.

REFERENČNÍ SEZNAM:

Monografie:

- MASON, John Kenyon. *The troubled pregnancy*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 317 s.
- PRIAULX, Nicolette. *The harm paradox tort law and the unwanted child in an era of choice*. London: Routledge-Cavendish, 2007. 204 s.
- ŠTĚPÁN, J. *Právo a moderní lékařství*. Praha: Panorama, 1989

Články v periodikách:

- DIMOPOULOS, P., BAGARIC, M., The Moral Status of Wrongful Life Claims. *Common Law World Review*. Vol. 32, 2003, s. 52 a násl.
- DOLEŽAL, T. Náhrada škody za nechtěné dítě? *Právní rozhledy*. 2006, č. 21, str. 785 a násl.
- DOLEŽAL, A., Wrongful life, wrongful birth žaloby – etické a právní úvahy, *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Roč. 3, č. 3 (2013), dostupné na <http://www.ilaw.cas.cz/medlawjournal/index.php/medlawjournal>
- DOLEŽAL, T., Problematika příčinné souvislosti při *wrongful birth* a *wrongful life* žalobách, *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*. Roč. 3, č. 3 (2013), dostupné na <http://www.ilaw.cas.cz/medlawjournal/index.php/medlawjournal>
- FAIN, F.C., Wrongful Life: Legal and Medical Aspects, , 75 Ky. L.J. 585 1986-1987
- GIESEN, I., The Use and Influence of Comparative Law in Wrongful Life Cases, 8 Utrecht L. Rev. 35 2012
- HANSON, F., A. Suits for Wrongful Life, Counterfactuals, and the Nonexistence Problem. *Southern California Interdisciplinary Law Journal*. Vol 5:1, 1996.
- KENDRICK, M., M. The Growing Dilemma of 'Wrongful Life' Cases. *Children's Legal Rights Journal*. Vol. 4, 1982.
- KELLEY, P., J. Wrongful Life, Wrongful Birth, and Justice in Tort Law. *Washington University Law Quarterly*. N. 4, 1979.
- KENDRICK, M., M. The Growing Dilemma of 'Wrongful Life' Cases. *Children's Legal Rights Journal*. Vol. 4, 1982.
- VISINGER, R., Teoretické otázky žalob wrongful life a pohled recentní zahraniční judikatury, [Právník 10/2006, s. 1125.